

אנטוורפן

(Antwerpen, Anvers, Antwerp), עיר בצפונה של בלגיה באיזור פלנדריה הסמוך לגבול הולנד, הנמל הגדול ביותר של המדינה ואחד הנמלים העיקריים של יבשת אירופה. ערב כיבושה של א' בידי הגרמנים ישבו בעיר כ- 50,000 יהודים, שרק 10% מהם היו אזרחי בלגיה. עם פלישת הגרמנים לבלגיה ב- 10 במאי 1940 נמלטו ממנה אלפי יהודים, ולפיכך ישבו בא' בעת הכיבוש כ- 30,000 יהודים, שהיו 40.42% מכלל יהודי המדינה (לעומת 51.42% בבריסל), אך הם היו הקיבוץ הבולט ביותר באפיו היהודי ובפעילותו. היו בא' שלוש קהילות נפרדות (שתי אשכנזיות – 'מחזיקי הדת' ו'שומרי הדת', ואחת ספרדית) שהחזיקו 34 בתי-כנסת ובתי-מדרש, שני בתי-ספר יסודיים מקיפים ('יסוד התורה', 'תחכמוני'), וארבעה בתי-ספר משלימים לחינוך יהודי, ושתי ישיבות, 22 אגודות חברתיות וכן חברות קדישא, קרנות רבות למטרות מגוונות, ובעיקר לעזרה הדדית, וארבעה ארגוני סיוע ('כי"ח, הארגון המרכזי לצדקה ולסיוע סוציאלי, הוועד למען פליטים יהודים ו'תומכי עניים') ויצאו לאור ששה ביטאונים (ביידיש, בצרפתית ובהולנדית-פלמית). פעלו בציבור כמה מפלגות ציוניות ולא-ציוניות, 19 תנועות נוער, שש אגודות מקצועיות ושלוש אגודות ספורט. קהילת יהודי א' היתה צעירה מבחינת ישיבתה במקום, ורובה מורכבת ממהגרים ממזרח אירופה ומקצתם מגרמניה. אופיה של יהדות מזרח אירופה הטביע את חותמו על אורח החיים היומיומי ועל דרכי ההתארגנות. חלק ניכר מיהודי א' עסקו במחסר וברוכלות, וכן היה פרולטריון גדול. ענף היהלומים היה בעל חשיבות גדולה ליהודי א' ולכלכלה המקומית בכלל. בשנים האחרונות שלפני הכיבוש הגרמני התרבו תופעות וביטויים של אנטישמיות בא', והיהודים ניסו להיאבק עמה. ראש עיריית א', הסוציאליסט קאמיל הויסמאנס, גילה אהדתו ליהודים, וסייע להם בתחומים שונים.

בתקופת הכיבוש לא היה גורלם הכללי של יהודי א' שונה ביסודו מגורלם של שאר יהודי בלגיה. ואולם, כמה אירועים והתפתחויות נתייחדו לא' בלבד. בעת הקרבות ניסו רבים מיהודי א' לברוח; חלקם הגיע לדרום צרפת, אך רוב הנמלטים נאלץ לחזור על עקביו. חיי הקהילה והכלכלה שוקמו בחלקם, ובחודשים הראשונים לכיבוש היו חיי היומיום רגועים למדי. למרות תוכנית, שהוכנה קודם הכיבוש, להעביר במקרה של כיבוש את תעשיית היהלומים מא' לבריטניה, נותרו רוב הסוחרים, הפועלים והסחורה במקום. בתקופה הראשונה לכיבוש חזרה תעשיית היהלומים לפעול ואף היתה בה פריחת-מה, בעיקר בתחום היהלומים לתעשייה.

בעקבות צו שאיפשר הרחקתם של נתינים זרים מאזורי החוף של פלנדריה החליט הפיקוד הצבאי בא' ביוזמתו להפעיל את הצו ביחס ליהודים זרים שהגיעו למדינה אחרי 1938. ב- 23 בדצמבר 1940 יצאה קבוצה ראשונה של 222 גברים ונשים ו- 21 ילדים לפרובינציה לימבורג (Limbourg). אחרי-כן עלה מספר המגורשים ל- 3,334. המגורשים פוזרו ב- 45

כפרים ועיירות, השלטונות המקומיים שיכנום במקומות שונים, ומוסדות יהודיים ואחרים סייעו להם להתקיים. ממרס 1941 נתאפשר למגורשים לחזור לא' בקבוצות שונות. חלק מהם עוד הוחזק חודשים אחדים במחנה באוברפלט (Overpelt), ובינואר 1942 שבו אחרוני המגורשים.

בא' אירע הפוגרום היחיד ביהודי בלגיה בימי הכיבוש. ב- 10 באפריל 1941, יום לפני חג הפסח, החלו קבוצות קטנות של חברי ארגוני ימין לעורר מהומות ברובע היהודי. ב- 14 באפריל 1941 הוצג הסרט 'היהודי הנצחי' באסיפה של הארגון הפרו-נאצי 'התגוננות העם' (Volksverwering) בראשות העורך-דין רנה לאמבריכטס. בגמר האסיפה פרץ חלק מהמשתתפים לשני בתי-כנסת ולביתו של הרב מרכוס רוטנברג; ספרי-תורה, תשמישי קדושה וריהוט הועלו באש. בפוגרום עצמו השתתפו גם פעילים של תנועות ימין אחרות, ובכללם אנשי ס"ס פלמים. התערבותם של מכבי-האש והמשטרה עוכבה על-פי הוראה מגבוה. נראה שהיזומה לפוגרום היתה של זרועות השלטון הגרמני המקומי, ועוררה הסתייגות מצד ראשי הממשל הצבאי הגרמני המרכזי בבלגיה.

מקיץ 1941 הורע המצב הכלכלי של היהודים, עם תחילת האריזציה בבלגיה. בכמה מקרים חדרה המשטרה הגרמנית למלטשות יהלומים והחרימה את הסחורה שבמקום. עם הקמת אגוד היהודים בבלגיה (אי"ב) בסוף 1941 התארגן גם הסניף המקומי, ולראשו התמנה ניקו וורקום שהיה גם סגן יושב-ראש האי"ב. הסניף היה אחראי לקליטת הילדים היהודים שהוצאו ממערכת החינוך הכללית בבתי-הספר היהודיים המקומיים. לאחר הכיבוש הצטמצמה מאוד פעילות המפלגות היהודיות ובתקופת הגירושים נעלמה כמעט לחלוטין. לעומת זאת חידשו תנועות הנוער, בפרט הציוניות, את פעילותן והיו לצעירים רבים תחליף לבית; הפעילות בהן היתה אינטנסיבית. הן אף השתתפו בפעולה להשגת מזון מהסביבה החקלאית וחלוקתו בא' ובפעילויות אחרות. בשנים 1942-1943 עשו תנועות נוער שונות נסיונות להברחת חבריהם לשוויץ ולספרד. עשרות רבות מהחברים אכן הגיעו לשוויץ (המספר המדויק אינו ידוע).

במסגרת עבודות הכפייה בצפון צרפת יצאו מא' ארבע קבוצות של מגורשים (ב- 13 ביוני 1942, ב- 14 ביולי 1942, ב- 15 באוגוסט 1942 וב- 12 בספטמבר 1942). בראשית אוגוסט 1942 התחילו הגירושים למזרח. כבר בסוף יולי 1942 קיבלו ראשוני המגורשים צווי התייצבות במחנה דוסין (DOSSIN) שבמכלן (מלין). אחרי-כן נערכו מבצעי מעצרים. ב- 13 באוגוסט 1942 נעצרו יהודים יוצאי רומניה, ובליל שבת 14 באוגוסט 1942 נעצרה עוד קבוצה גדולה של יהודים. ב- 10 בספטמבר 1942, ערב ראש השנה תש"ג, נערך מצוד על יהודים ברחובות א', ורק בעלי אזרחות בלגית שוחררו; השאר נשלחו למכלן. בחודשים שאחרי-כן נעצרו מדי פעם יחידים, וביניהם הרב רוטנברג. אחר-כך שוחרר הרב ממכלן, נשלח למחנה ויטל שבצרפת, ובסוף 1944 מצא את מותו באושוויץ. בליל 3-4 בספטמבר

1943 נעצרו אחרוני היהודים, בעלי האזרחות הבלגית. מסוף 1942 נותרו בא' יהודים מעטים בלבד, מכיוון שרוב יהודי העיר היו זרים. מערכות החינוך והסעד הצטמצמו מאוד ותיפקדו בקשיים גדולים.

בא' ובסביבתה הסתתרו, לפי עדויות ראשונות מיד לאחר השחרור, 3,000 גברים ונשים וכ- 300 ילדים; כ- 30% מהם היו יהודים הולנדים. לפי הערכות שאחרי-כן היה המספר קטן יותר, אך אין על כך נתונים מדויקים. יהודים רבים מא' היו קשורים ל'וועד להגנת יהודים' (Comité De Défense des Juifs) ופעלו בהסתרת ילדים ומבוגרים. אחרים היו קשורים לקבוצות מחתרת שונות, כגון 'התנועה הלאומית הבלגית' (Mouvement National Belge). אחרי שחרור א' ב- 4 בספטמבר 1944 התארגנו היהודים הניצולים בוועד ל'עזרת קורבנות המלחמה ביהודים' (Aan Joodse Slachtoffers Van De Oorlog) והוא סייע ליהודים ששבו לבלגיה ולאחרים. בפעולות השיקום סייעו גם חיילי ה'חטיבה היהודית הלוחמת' (חי"ל). חלק מיהודי המקום היגר, ואחרים שיקמו, בהיקף מצומצם יותר, את חיי הקהילה שמלפני הכיבוש. ב- 1969 הוערך מספר יהודי א' ב- 10,500 נפש.